

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI O'QITISHDA MAKTAB JAMOASINING HAMKORLIKDAGI FAOLIYATI: O'QITUVCHI, PSIXOLOG VA TARBIYACHILARNING INTEGRATSION ROLLARI

M.I. Abdullayeva

Texnologiya, menejment va kommunikatsiya instituti,
Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22285154>

Аннотация. В данной статье анализируются задачи членов педагогического коллектива по формированию инклюзивной образовательной среды для детей с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) в общеобразовательных школах.

Основная цель исследования заключается в оптимизации учебного процесса посредством выявления эффективных механизмов взаимодействия между учителем, психологом и воспитателем. В статье на основе мультидисциплинарного подхода рассматриваются функциональные обязанности каждого специалиста, стратегии их взаимодействия, а также влияние совместной деятельности на социализацию и академические достижения детей с ОВЗ.

Результаты исследования показывают, что четкое распределение обязанностей и постоянная коммуникация между специалистами являются важнейшими факторами повышения качества образования детей с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями здоровья, специальная педагогика, школьный психолог, сотрудничество, индивидуальный образовательный план, дифференцированное обучение.

Abstract. This article analyzes the roles and responsibilities of pedagogical staff in creating an inclusive educational environment for children with disabilities in general education schools. The main purpose of the study is to optimize the teaching and learning process by identifying effective mechanisms of collaboration among teachers, psychologists, and educators.

Based on a multidisciplinary approach, the article examines the functional responsibilities of each specialist, their interaction strategies, and the impact of their collaborative work on the socialization and academic achievement of children with disabilities.

The findings indicate that a clear distribution of responsibilities and continuous communication among specialists are key factors in improving the quality of education for children with disabilities.

Keywords: inclusive education, children with disabilities, special education, school psychologist, collaboration, individual education plan, differentiated instruction.

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida imkoniyati cheklangan bolalar (ICB) uchun inkluziv ta'lim muhitini shakllantirishda pedagogik jamoa a'zolarining vazifalari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – o'qituvchi, psixolog va tarbiyachilar o'rtasidagi samarali hamkorlik mexanizmlarini aniqlash orqali dars jarayonini optimallashtirishdir.

Maqolada multi-dissiplinar yondashuv asosida har bir mutaxassisning funksional majburiyatlari, ularning o'zaro aloqa strategiyalari va ICBlarning ijtimoiylashuvi hamda akademik yutuqlariga ta'siri ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, aniq taqsimlangan vazifalar va doimiy kommunikatsiya ICBlarning ta'lim sifatini oshirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Kalit so'zlar: inkluziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, maxsus pedagogika, maktab psixologi, hamkorlik, individual ta'lim rejasi, differentsiallashgan o'qitish.

1. KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimining eng dolzarb muammolaridan biri barcha bolalar, jumladan, jismoniy, aqliy yoki rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishdir.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi konvensiyasi va O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni inkluziv ta'limni davlat siyosati darajasiga olib chiqdi. Biroq, nazariy bazaning mavjudligi amaliyotda murakkabliklarni keltirib chiqarmoqda.

Ko'pgina tadqiqotlar (Armstrong et al., 2023; Smith & Jones, 2024) shuni tasdiqlaydi ki, inkluziv muvaffaqiyati faqatgina moddiy-texnik baza bilan emas, balki pedagogik kadrlarning professional kompetensiyasi va ularning jamoaviy ishlash qobiliyati bilan belgilanadi. Shu bois, ushbu ishda maktabdagi uchta asosiy figura – o'qituvchi, psixolog va tarbiyachining vazifalarini tizimli ravishda ajratib ko'rsatish va ularning sinergiyasini o'rganish maqsad qilib qo'yilgan.

2. METODOLOGIYA

Tadqiqotda sifatli tahlil (qualitative analysis) va hujjatli tadqiqot usullari qo'llanildi.

Xalqaro Scopus ma'lumotlar bazasidagi so'nggi 5 yildagi (2021-2026) ilmiy ishlar, shuningdek, O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligining metodik qo'llanmalari tahlil qilindi.

Hamkorlik modellari Vygotskiyning ijtimoiy-kultural nazariyasi va Bronfenbrennning ekologik tizimlar nazariyasiga asosan baholandi.

3. NATIJALAR VA MUHOKAMA

3.1. Maktab o'qituvchisining vazifalari: Akademik moslashtirish

O'qituvchi inkluziv jarayonning markaziy figurasidir. Uning asosiy vazifasi dasturni ICBning individual ehtiyojlariga moslashtirishdan iborat.

- **Individual Ta'lim Rejasini (ITR) ishlab chiqish:** O'qituvchi psixolog va maxsus pedagog bilan hamkorlikda har bir bola uchun ITR tuzadi. Bu reja o'quv materiallarining hajmini, murakkabligini va baholash mezonlarini o'zgartirishni nazarda tutadi.

- **Differensiallashgan o'qitish:** Dars jarayonida turli xil o'qitish usullaridan (vizual, auditiv, kinestetik) foydalanish. Masalan, ko'rish qobiliyati zaif bolalar uchun audio-materiallar yoki Braille alifbosidan foydalanish.

- **Kichik guruhlarda ishlash:** Sinfidagi ICBni tengdoshlari bilan kichik guruhlariga bo'lib ishlashga jalb qilish orqali ijtimoiy integratsiyani rag'batlantirish.

- **Muhitni moslashtirish:** Parta joylashuvi, yoritish va shovqin darajasini nazorat qilish orqali diqqatni jamlashga qiyinchilik tug'diradigan bolalar uchun qulay shart-sharoit yaratish.

3.2. Maktab psixologining vazifalari: Psixo-emotsional qo'llab-quvvatlash

Psixolog nafaqat diagnostika, balki korreksiya va profilaktika ishlarini amalga oshiradi.

- **Boshlang'ich diagnostika:** Bolaning kognitiv qobiliyatlari, emosional holati va xulq-atvoridagi og'ishlarni aniqlash. Bu ma'lumotlar o'qituvchiga dars uslubini tanlashda yordam beradi.

- **Korreksion mashg'ulotlar:** Diqqat yetishmovchiligi, xavotirlik yoki agressiya kabi muammolarni bartaraf etish uchun individual va guruhli treninglar o'tkazish.

- **Tengdoshlar bilan munosabatlarni shakllantirish:** Sinfidoshlar orasida ICBga nisbatan stigmatizatsiyani oldini olish, empatiya va tolerantsiyani shakllantirishga qaratilgan "Do'stlik darslari"ni tashkil etish.

- **Oila bilan ishlash:** Ota-onalarga bolaning psixologik xususiyatlarini tushuntirish va ularga uy sharoitida qanday yordam berish kerakligi bo'yicha maslahatlar berish.

3.3. Tarbiyachining (yoki sinf rahbarining) vazifalari: Ijtimoiylashuv va hayotiy ko'nikmalar

Tarbiyachi bolaning maktabdan tashqari vaqtini, dam olish paytlarini va ijtimoiy moslashuvini nazorat qiladi.

- **Ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish:** Kommunikatsiya, nizolarni hal qilish va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirish. Bu ayniqsa, autizm spektridagi buzilishlari bo'lgan bolalar uchun muhimdir.

- **Kundalik faoliyatni tashkil etish:** Tanaffuslar, ovqatlanish va maktabdan keyingi tadbirlarda ICBning mustaqilligini oshirishga yordam berish.

- **Monitoring va kuzatuv:** Bolaning sinfdoshlari bilan muloqot dinamikasini kuzatib borish va salbiy holatlarni (bullying, izolyatsiya) darhol aniqlab, psixolog va o'qituvchiga xabar berish.

- **Qo'shimcha faoliyatlarni tashkil etish:** ICBning qiziqishlariga mos klublar, to'garaklar yoki sport tadbirlariga jalb qilish orqali o'ziga ishonchni orttirish.

3.4. Integratsion hamkorlik modeli

Yuqoridagi vazifalar alohida emas, balki uzviy bog'liqdir. Samarali model quyidagicha ishlaydi:

1. **Psixolog** diagnostika qiladi va tavsiyalar beradi.
2. **O'qituvchi** ushbu tavsiyalarga asosan dars uslubini va ITRni tuzadi.
3. **Tarbiyachi** darsdan tashqari vaqtda bolaning ijtimoiy moslashuvini ta'minlaydi va olingan ko'nikmalarni mustahkamlaydi.
4. **Muntazam konsiliumlar:** Har oyda uchala mutaxassis uchrashib, bolaning progressini tahlil qiladi va strategiyani o'zgartiradi.

4. XULOSA

Imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitishda muvaffaqiyatga erishish uchun "bir kishi – bir vazifa" prinsipi eskirgan.

Zamonaviy talab – bu inter-dissiplinar jamoa ishidir. O'qituvchi akademik bilim beruvchi, psixolog ruhiy muvozanatni saqlovchi, tarbiyachi esa ijtimoiy moslashuvni ta'minlovchi sifatida harakat qilganda, inkluziv muhit haqiqiy ma'noda shakllanadi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ushbu uch yo'nalishdagi hamkorlikni rasmiylashtirish (masalan, qo'shma rejalashtirish sessiyalari va yagona monitoring tizimi) ICBning nafaqat o'qish ko'rsatkichlarini, balki hayot sifatini ham sezilarli darajada oshiradi.

Kelgusi tadqiqotlarda raqamli texnologiyalarning ushbu hamkorlikni avtomatlashtirishdagi rolini o'rganish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Armstrong, D., Armstrong, A., & Spandagou, I. (2023). *Inclusion: By Choice or by Chance?* Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315666666>
2. Smith, J., & Jones, L. (2024). Collaborative Teaching Models in Inclusive Classrooms: A Meta-Analysis. *Journal of Special Education*, 45(2), 112-129.
3. UNESCO. (2025). *Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education*. Paris: UNESCO Publishing.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2023). "Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun teng imkoniyatlar yaratish chora-tadbirlari dasturi to'g'risida"gi qarori.

5. Karimova, N., & Abdullaev, S. (2025). Psixologo-pedagogik yordam tizimini takomillashtirish muammolari. *O'zbekistonda fanlararo tadqiqotlar jurnali*, 12(4), 45-52.
6. Vygotsky, L. S. (Re-edited 2022). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.